

קבלת מצוות בגיור

דעת הרמב"ם בחיוב קבלת המצוות בגיור

הרב אפרים ולץ

בפרק הקודם ראינו כי מקומה של קבלת המצוות כחלק מתהליך הגיור לא בהיר כל צרכו. בעוד שנראה כי מבחינה מהותית קבלת המצוות והמהפך הרוחני של הגר אופפים את הליך הגיור כולו, הרי שאין קבלת המצוות מופיעה כמרכיב פורמלי בהליך הגיור ההלכתי. אמנם בעלי התוספות אכן פסקו שקבלת המצוות מהווה מרכיב גיור לכל דבר ועניין ועליה להיעשות בפני בית דין, אולם לעומתם חכמי ספרד סברו שקבלת המצוות איננה מעשה ממעשי הגיור כלל, והגיור יהיה בר תוקף גם כאשר הגר לא יודע על המצוות כלל.

דעת הרמב"ם בסוגייה זו מורכבת, וממשיכה את הדואליות הקיימת במקורות חז"ל. במספר מקומות אנו רואים שהרמב"ם מציין את נושא קבלת המצוות כחלק העיקרי בגיור, שלא לומר כמושג נרדף לתהליך כולו. כך הוא כותב לעניין ביאת גר בקהל:

כל הגויים כולם, **כשיתגיירו ויקבלו עליהן כל המצות שבתורה**, והעבדים כשיתחררו,
הרי הם כישראל לכל דבר.

(רמב"ם איסורי ביאה יב, יז)

בהלכות מלכים ביחס לאיסור המוטל על בני נח "לחדש דת" כותב הרמב"ם שגר צדק הוא מי שהמקבל את המצוות:

כללו של דבר אין מניחין אותן לחדש דת ולעשות מצות לעצמן מדעתן, אלא או יהיה **גר צדק**
ויקבל כל המצות, או יעמוד בתורתו ולא יוסיף ולא יגרע

(רמב"ם מלכים י, ט)

באופן דומה התבטא הרמב"ם גם בהלכות מלכים ביחס לגרים שהצטרפו לישראל:

משה רבינו לא הנחיל התורה והמצות אלא לישראל, שנאמר מורשה קהלת יעקב, ולכל
הרוצה להתגייר משאר האומות, שנאמר ככם כגר, אבל מי שלא רצה **אין כופין אותו לקבל**
תורה ומצות.

(רמב"ם מלכים ח, י)

הרי שהרמב"ם רואה בגיור במספר מקומות תהליך כמעט נרדף לקבלת המצוות, וודאי שקבלת המצוות מהווה חלק מהותי מהגיור.

ניתן לראות כי הרמב"ם ממשיך קו זה גם מתוך תיאורו להליך הגיור, אשר מקורו הישיר הוא דברי בגמרא ביבמות, אך מוסיף הרמב"ם מספר משפטים המדגישים את המגמה לדידו:

יבמות מז, א	רמב"ם איסורי ביאה יד
<p>תנו רבנן: גר שבא להתגייר בזמן הזה, אומרים לו: מה ראית שבאת להתגייר? ...</p>	<p>כיצד מקבלין גירי הצדק כשיבוא אחד להתגייר מן העכו"ם ויבדקו אחריו ולא ימצאו עילה, אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר? ...</p>
<p>ומודיעין אותו</p>	<p>ומודיעין אותו</p>
<p>מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות, ומודיעין אותו עון לקט שכחה ופאה ומעשר עני. ומודיעין אותו עונשן של מצות...</p>	<p>עיקרי הדת שהוא ייחוד השם ואיסור ע"ז, ומאריכין בדבר הזה, ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות ואין מאריכין בדבר זה, ומודיעין אותו עון לקט שכחה ופאה ומעשר שני, ומודיעין אותו עונשן של מצות...</p>
<p>וכשם שמודיעין אותו עונשן של מצות, כך מודיעין אותו מתן שכרו,</p>	<p>ואין מרבין עליו, ואין מדקדקין עליו, שמא יגרום לטרדו ולהטותו מדרך טובה לדרך רעה שבתחלה אין מושכין את האדם אלא בדברי רצון ורכים וכן הוא אומר בחבלי אדם אמשכם ואח"כ בעבותות אהבה.</p>
<p>ואומרים לו: הוי יודע, שהעולם הבא אינו עשוי אלא לצדיקים, וישראל בזמן הזה ...</p>	<p>וכשם שמודיעין אותו עונשן של מצות כך מודיעין אותו שכרו של מצות, ומודיעין אותו שבעשיית מצות אלו יזכה לחיי העולם הבא, ושאין שום צדיק גמור אלא בעל החכמה שעושה מצות אלו ויודען. ואומרים לו הוי יודע שהעולם הבא אינו צפון אלא לצדיקים והם ישראל ... ומאריכין בדבר הזה כדי לחבבן,</p>
<p>ושני ת"ח עומדים על גביו, ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות; טבל ועלה - הרי הוא כישראל לכל דבריו. אשה, נשים מושיבות אותה במים עד צוארה, ושני ת"ח עומדים לה מבחוץ, ומודיעין אותה מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות.</p>	<p>ושלשה עומדין על גביו ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות פעם שנייה והוא עומד במים, ואם היתה אשה נשים מושיבות אותה במים עד צוארה והדיינין מבחוץ ומודיעין אותה מקצת מצות קלות וחמורות, והיא יושבת במים ואח"כ טובלת בפניהם והן מחזירין פניהן ויוצאין כדי שלא יראו אותה כשתעלה מן המים.</p>

הרמב"ם מוסיף הדגשות ברורות לנוסח תהליך הגיור המורות על כך שאת ההליך כולו אופף עיקרון קבלת האמונה והמצוות, ההבנה שעילת הגיור צריכה להיות האמונה בה', והודעת המצוות נכנסת כרכיב משלים לטבילה, ונעשית במקביל, כפי שראינו ביחידה הקודמת.

לעומת מקורות אלו, בתיאור תהליך הגיור מציג הרמב"ם עמדה מורכבת יותר בעניין קבלת המצוות. נצטט כאן את דברי הרמב"ם הללו בתוספת ההדגשות הרלוונטיות לענייננו:

בשלשה דברים נכנסו ישראל לברית **במילה וטבילה וקרובן** [...]

וכן לדורות כשירצה הגוי להכנס לברית ולהסתופף תחת כנפי השכינה **ויקבל עליו עול תורה** צריך מילה וטבילה והרצאת קרבן [...]

גיורת שראינה **בוהגת בדרכי ישראל** תמיד כגון שתטבול לנדתה ותפריש תרומה מעיסתה

וכיוצא בזה, וכן גר שנוהג בדרכי ישראל שטובל לקריו **ועושה כל המצות** הרי אלו בחזקת גרי צדק [...]

אל יעלה על דעתך ששמשון המושיע את ישראל או שלמה מלך ישראל שנקרא ידיד ה' נשאו נשים נכריות בגיותן, אלא סוד הדבר כך הוא, שהמצוה הנכונה כשיבא הגר או הגיורת להתגייר בודקין אחריו שמא בגלל ממון שיטול או בשביל שררה שיזכה לה או מפני הפחד בא להכנס לדת, ואם איש הוא בודקין אחריו שמא עיניו נתן באשה יהודית, ואם אשה היא בודקין שמא עיניה נתנה בבחור מבחורי ישראל, אם לא נמצא להם עילה מודיעין אותן כובד עול התורה וטורח שיש בעשייתה על עמי הארצות כדי שיפרשו, אם קבלו ולא פירשו וראו אותן שחזרו מאהבה מקבלים אותן שנאמר ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה.

לפיכך לא קבלו בית דין גרים כל ימי דוד ושלמה, בימי דוד שמא מן הפחד חזרו, ובימי שלמה שמא בשביל המלכות והטובה והגדולה שהיו בה ישראל חזרו, **שכל החוזר מן הגויים בשביל דבר מהבלי העולם אינו מגרי הצדק**, ואעפ"כ היו גרים הרבה מתגיירים בימי דוד ושלמה בפני הדיוטות, **והיו ב"ד הגדול חוששין להם לא דוחין אותן** אחר שטבלו מכל מקום, **ולא מקרבין אותן עד שתראה אחריתן**.

ולפי שגייר שלמה נשים ונשאן, וכן שמשון גייר ונשא, **והדבר ידוע שלא חזרו אלו אלא בשביל דבר**, ולא על פי ב"ד גירום **חשבן הכתוב כאילו הן** גויות ובאיסורן עומדין, **ועוד שהוכיח סופן על תחלתן שהן עובדות עבודה זרה שלהן** ובנו להן במות והעלה עליו הכתוב כאילו הוא בנאן שנאמר אז יבנה שלמה במה.

גר שלא בדקו אחריו או שלא הודיעוהו המצות ועונשן ומל וטבל בפני ג' הדיוטות ה"ז גר, אפילו נודע שבשביל דבר הוא מתגייר, הואיל ומל וטבל יצא מכלל הגויים, וחוששין לו עד שיתבאר צדקותו, ואפילו חזר ועבד עבודה זרה הרי הוא כישראל מומר שקידושיו קידושין, ומצוה להחזיר אבידתו מאחר שטבל נעשה כישראל, ולפיכך קיימו שמשון ושלמה בשותיהן ואע"פ שנגלה סודן.

ומפני זה אמרו חכמים קשים להם גרים לישראל כנגע צרעת שרובן חוזרין בשביל דבר ומטעין את ישראל, וקשה הדבר לפרוש מהם אחר שנתגיירו, צא ולמד מה אירע במדבר במעשה העגל ובקברות התאווה וכן רוב הנסיונות האספסוף היו בהן תחלה.

(רמב"ם איסורי ביאה יג)

ובפרק יד כתב:

כיצד מקבלין גירי הצדק כשיבוא אחד להתגייר ויבדקו אחריו ולא ימצאו עילה, אומרים לו מה ראית שבאת להתגייר, אי אתה יודע שישראל בזמן הזה דוויים ודחופים ומסוחפין ומטורפין ויסורין באין עליהן, אם אמר אני יודע ואיני כדאי מקבלין אותו מיד.

ומודיעין אותו עיקרי הדת שהוא ייחוד השם ואיסור עכו"ם, ומאריכין בדבר הזה ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות... ואין מרבין עליו, ואין מדקדקין עליו, שמא יגרום

לטרדו ולהטותו מדרך טובה [...]

וכשם שמודיעין אותו עונשן של מצות כך מודיעין אותו שכרן של מצות [...]

ואם קיבל אין משהין אותו אלא מלין אותו מיד [...] ואחר כך מטבילין אותו.

ושלשה עומדין על גביו ומודיעין אותו מקצת מצות קלות ומקצת מצות חמורות פעם שנייה
והוא עומד במים [...]

אי זה הוא גר תושב זה גוי שקיבל עליו שלא יעבוד עבודה זרה עם שאר המצות שנצטוו בני
נח ולא מל ולא טבל ה"ז מקבלין אותו והוא מחסידי אומות העולם.

(רמב"ם איסורי ביאה יד)

מחד, כבר במבט ראשון ניתן לראות כי נושא קבלת המצוות תופס אצל הרמב"ם את תשומת הלב הנכבדת ביותר
בהלכות הגיור, אולם נראה ששוב, כדברי הגמרא עצמה שראינו, הליך הגיור עצמו איננו כולל את הרכיב של
קבלת המצוות.

הרמב"ם דן בדבריו בכל הספקטרום שבין גר הצדק לגר התושב, אשר בליבו ניצב הגר הכשר אך בעל העילה,
ומרחב זה נבחן ונערך דרך המדד של קבלת המצוות. בעוד בפרק יג' מתאר הרמב"ם את **הגר הפורמלי**, הרי
שבפרק יד' דן הוא **בגר הצדק** ובנקל ניתן להבחין כי ההבדל המהותי ביניהם הוא מגמת הגיור שלהם וקבלת
האמונה והמצוות שעומדת במרכז הדיון. אמנם שני הגרים, גר הצדק והגר הפורמלי, כשרים הם, אך ביניהם
פעורה תהום לדידו של הרמב"ם, ויש לעניין זה גם משמעויות הלכתיות הטמונות בביטוי הסתום מעט: "חוששין
לו עד שיתבאר צדקותו"¹. פער זה יכול להיפתר רק אם נניח שיכול להיות פער בין הגיור הבסיסי הפורמלי, ובין
הגיור האידילי, ועדיין הגיור הפורמלי הוא זה שקובע את החלות הבסיסית של הגיור.

התיאור של הרמב"ם מניח את קבלת המצוות כרקע וכמטרה של ההליך כולו, אך איננו קובע אותה כרכיב מקביל
למילה וטבילה: "כשירצה הגוי להכנס לברית ולהסתופף תחת כנפי השכינה ויקבל עליו עול תורה צריך מילה
וטבילה והרצאת קרבן".

הפרשנים השונים התקשו בשאלה כיצד יתכן שלמהות הגיור לפי הרמב"ם אין ביטוי מעשי כלשהו בהליך. אכן,
על שאלה זו ניתן לענות על פי דרכנו ביחידה הקודמת, שהטבילה עם הודעת המצוות הנעשית יחד איתה היא זו
שמהווה את התפנית הרוחנית של הגר, וקבלת המצוות גלומה בה. ברם, מהמשך דברי הרמב"ם ברור, שגם אם
קבלת המצוות מהווה את היסוד המרכזי בגיור ואת תוכנה התודעתית של הטבילה, לא ברור שתודעה זו מעכבת
לשיטתו².

¹ על משמעותו ההלכתית של ביטוי ראו להלן.

² יש שרצו לדייק שהרמב"ם איננו מחייב את קבלת המצוות כרכיב מעכב בהליך הגיור מדינם של גיורת הטובלת לנידתה
וגר הטובל לקריו (איסורי ביאה יג, ט). הרמב"ם פוסק לגביהם שעצם העובדה שהם מתנהגים כיהודים ומקיימים מצוות
שמוחזקים כגרים, על אף שאין אנו יודעים בבירור שקיבלו עליהם מצוות (הרמב"ם מרחיב בעניין זה מהדין ביבמות (מה, ב)
ואומר שכל קיום מצוות, לאו דווקא טבילה, מעיד על קיומו של גיור כשר, בניגוד לגמרא שדנה בטבילה בלבד). הוכחה זו
כשלעצמה אינה מספקת, שכן לפיה היה ניתן לומר שהרמב"ם אינו מחייב גם מילה וטבילה, וברור כי לדעת הרמב"ם אין
כל הזכויות שמורות ©

מדבריו של הרמב"ם בעניין נשות שמשון ושלמה ברור שלדעתו יש תוקף לגיור גם בלא קבלת מצוות שלמה. הרמב"ם כותב על נשים אלו "שלא חזרו אלו אלא בשביל דבר", ולא עוד אלא ש"הוכיח סופן על תחלתן שהן עובדות עבודה זרה" – וספק אם היתה לדידם קבלת מצוות כלשהי. לדעת הרמב"ם נשים אלו ודאי אינן מ"גירי הצדק" – אולם גירותן חלה. אמנם הרמב"ם מוסיף לגבי גרים כאלו את הסייג החמור ש"חוששין להם – לא דוחין אותן אחר שטבלו מכל מקום, ולא מקרבין אותן עד שתראה אחריתם", אך אם אחריתן טובה אין להן צורך בגיור מחודש. יתר על כן, אותם גרים אינם נכנסים בקהל (בדומה למי שהוחזק כגר במעשיו), אך לא ברור מתוך דבריו מה קורה כאשר אחריתם ברורה שהיא לשלילה. מתוך סיפור נשות שמשון ושלמה נראה שלא מבטלין את גיורם.

הרמב"ם מסכם את עמדתו בהלכה יז, בקביעה שגם מי שלא הודיעוהו המצוות וברור שחזר לשום דבר, הרי הוא גר, ושוב- "חוששין לו עד שיתבאר צדקותו". הפוסקים נחלקו בהבנת גדר זה. האגרות משה (אבן העזר ד, ז) כתב על דברי הרמב"ם הללו: "נמצא שאין זה לדינא ולא ידוע לאיזה דבר חוששין לו עד שיתבאר צדקותו". אמנם במקום אחר כתב האגרות משה (יורה דעה ג, קו, וכ"כ האחיעזר כו) שביטוי זה מעיד על מצב של "גירות על תנאי". לכן, נשות שלמה שנגלה סודן – בטלה גירותן לכל הפחות מכוח הספק. לפי הסבר זה, גם אותו גר שלא קיבל עליו המצוות שגירותו תקפה לדעת הרמב"ם, הרי זה רק אם נראה שמקיים מצוות ו"יתבאר צדקותו". פרשנות הביניים שאחזו בה מספר פוסקים היא פחות מרחיקת לכת ולפיה ההלכה מורה שעל ב"ד להרחיק גר זה מלבוא בקהל, אך אין פוסלין גירותו, שהרי כאמור הגיור היה תקין מבחינה פורמלית³.

אם כן, בדיוק אותה התלבטות שעלתה בדברי הגמרא והיחס בין המקורות העוסקים בהליך הגיור שמדגישים את עיקרון המהפך הרוחני של הגר, לבין המקורות העוסקים בתהליך שאינו כולל את קבלת המצוות כפעולה ממשית מחייבת, עולה בדברי הרמב"ם ביתר שאת – ברור לדעת הרמב"ם כי מהות הגיור היא קבלת האמונה והמצוות, ובכל זאת ברור שגם גר שעבר את התהליך הפורמלי של הגיור ולא קיבל עליו מצוות – גר כשר הוא. כיצד דבר זה ייתכן ומה המשמעות של דבר זה? בפרקים הבאים ננסה לעמוד על העיקרון המנחה בדבר הזה ומה ההשלכה ההלכתית של יסוד זה לשאלות הלכתיות שונות העולות בימינו.

ויתור על מעשי הגיור השונים אלא שישנה במקרה זה חזקה שנובעת מהתנהגותם של הגרים, כי מעשים אלו אכן נעשו כדבעי. על פי דרכו של הרמב"ם הטבילות הללו הן סימן לכך שנעשה הליך גיור בעבר, ואין סיבה לפקפק בחזקת כשרותו של גר זה.

³ כך כתבו שו"ת ר"א גוטמכר יו"ד פו; דעת כהן קנג 'ומה שהצריך הרמב"ם להמתין עד שתתברר צדקותם, י"ל שזהו רק לענין שיהיה נאמן על האיסורים כישראל, אבל לא לקולא להחזיקו כגוי, ושלא לחוש לקידושיו; והרב הרצוג (מזכרת, קובץ תורני לזכרו): 'הוא בתורת גדר וסייג אבל אין זה מעצם הדין'.